

УКРАЇНСЬКЕ ЗАМОЖНЕ СЕЛЯНСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
ФЕРМЕРСЬКОГО ТИПУ ПЕРІОДУ НЕПУ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Лазуренко В.М., к. і. н., доцент

Черкаський державний технологічний університет

Одним із важливих напрямків історичних досліджень є вивчення сутності і перебігу суспільних процесів та їх взаємозв'язків в середині існувавших у минулому соціально-економічних систем. Без їх детального з'ясування неможливо відтворити об'єктивну картину минулих подій, що дозволяє не лише отримати правдиву наукову інформацію, а й набути історичного досвіду, придатного для використання в сучасний період.

Сучасні трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки України стимулюють зростання значного інтересу як дослідників-фахівців, так і широкої громадськості до специфічних особливостей перебігу аграрних перетворень, що мали місце в українському селі в добу нової економічної політики (1921 – 1928 рр.) і які багато в чому схожі із нинішніми.

Відхід від кріпацько-колгоспної системи господарювання на селі, яка проіснувала понад сім десятиліть, та надання селянству можливості вільно господарювати, працювати на себе, а в кінцевому разі покращувати добробут українського народу, його держави, розгортання приватної ініціативи закономірно приведе до появи заможного селянства фермерського типу. Цей процес інтенсивно розвивався в 20-ті рр. ХХ ст., в період непу.

Над проблемою визначення заможності селянського господарства в усі роки радянської влади завжди виразно домінували ідеологічно-заангажовані чинники. Пануюча в тоталітарному суспільстві відверта політична заангажованість суттєво, а нерідко просто карикатурно спотворювала відображення цілого ряду важливих соціально-економічних аспектів функціонування на селі економічно-міцного грудящого селянства, яке в результаті власної самовідданої праці на землі досягло становище, яке в селянському середовищі поштиво визначалось як заможність, а в більшовицько-партійних колах вороже-осудливо – куркульство.

Погляд в минуле з позицій сьогодення переконливо засвідчує той факт, що заможне селянство фермерського типу було виразним носієм економічного прогресу в сільському господарській непівській доби історії України. Проте його існування погано вписувалось в ортодоксальну комуністичну доктрину. Незважаючи на левний “лібералізм” суспільно-політичного життя років непу в стратегічному плані заможне селянство фермерського типу залишалось прямим противником набираючої сил тоталітарної більшовицької системи та її ідеології. Звідси і не завжди реалістичне визначення його об'єктивних соціально-економічних параметрів в сучасній історіографії.

Як відомо, в роки недостатньо розвинутого товарного виробництва офіційно виділились три групи селянства. Одна з цих груп, логічно, була більш багатою, економічно міцнішою, тобто, за тогочасними уявленнями, заможною. В першій половині 20-х рр. ХХ ст., такою групою за офіційним термінологічним визначенням було так зване "куркульство". Але куркульство вже не в тому понятті, що існувало до жовтня 1917 р. Це вже було "куркульство радянське", тобто те, яке збагатилось в результаті жовтневого перевороту і завдяки власній праці на землі, зуміло скористатись недосконалістю радянського земельного та податкового законодавства. Проте, починаючи з 1924 р., в статистичних даних поряд з "куркульською" групою селянських господарств з'являється група "заможне селянство".

Слід підкреслити, що, безумовно, вища ланка партійного керівництва достатньо усвідомлювала перспективність розвитку індивідуального селянського заможного господарства фермерського типу, але поряд із цим, добротне приватне прибуткове селянське господарство ніяк не вписувалось в тогочасну комуністичну економічну направленість по відношенню до селянства. Своїм незалежним існуванням економічно-міцний селянин-власник об'єктивно кидав виклик тоталітарному політичному режиму.

Заможне селянство було носієм економічного і технічного прогресу в сільському господарстві України в період непу. В добу недостатнього розвинутого товарного виробництва воно виступало як найбільш економічно стале, прибуткове, раціональне та перспективне. В указаний період заможне селянство було основним виробником сільськогосподарської продукції. Дані господарства відзначались відносно високим ступенем організації виробничих процесів та науково-технічного прогресу. Придбання сучасних сільськогосподарських машин з механічними двигунами, купівля та розведення племінних порід великої рогатої худоби, посів нових селекційних високоврожайних зернових культур, – все це ще раз переконливо засвідчує, що в роки непу на українській землі існував ефективний приватний господар-власник, проте його існування не вписувалось в комуністичну доктрину; воно було примарою для тогочасної тоталітарної системи, для її ідеології. Звідси і одностороннє ставлення у визначенні його головних економічно – ринкових ознак.

Комплексний аналіз численних архівних джерел, статистичних матеріалів, монографічних досліджень, та спеціально присвячених даній проблемі публікаціях в періодичних виданнях дає нам підстави в якісно нових умовах подати власне бачення сутності соціально-економічних параметрів селянської заможності в цілому та заможного селянства зокрема.

Загальними рисами заможності, що були притаманні селянським господарствам фермерського типу доби непу, на нашу думку, слід вважати: наявність достатньої кількості працездатних робочих рук у господарстві; наявність земельних запасів (від 6 га і більше); праця силами власної сім'ї та із залученням на період збирання урожаю сторонніх робочих рук;

наявність у господарстві худоби (від 3 голів і більше); наявність товарних лишків сільськогосподарської продукції; накопичення, в результаті праці на власній і орендованій землі, грошових капіталів, вкладання власного грошового капіталу у купівлю сільськогосподарського реманенту (купівля удосконалених засобів виробництва); вкладання капіталу в збільшення кількості голів худоби (в деяких місцях купівля племінних порід); купівля, в результаті накопичення власних капіталів, сільськогосподарських машин і механічним двигуном; надання в оренду іншим групам селянства робочої худоби, сільськогосподарського реманенту; взяття в інших груп селянства землі в оренду, за яку платили офіційним податком на землю, крім того, за користування землею господар здаваної землі отримували відповідну плату (за домовленістю); вклад власних капіталів не лише в сільське господарство, але і поза ним (торгівля, промислові заклади тощо) і отримання в результаті цього прибутків; надання кредитів односельчанам; прибуток у межах від 801 крб. і більше; наявність власної олійниці, млина, крупорушки, крупосушки тощо.

Радянська влада бачила, що ті заходи, які вона проводила проти заможницьких елементів села переважною частиною селянства не схвалювались і на практиці виконувались досить важко, натрапляючи на стійкий опір економічно незалежної та суспільно активної групи. Більшовицькій владі було зрозуміло, що заможне селянство ніколи добровільно на колективізацію не згодиться. Селянин-власник і колективізація, яка до того ж за рядом ознак (усуспільнення корів, свиней, домашньої птиці тощо) першопочатково планувалось навіть як комунізація, були явищами не сумісними.

Історичний досвід переконливо показав, що в роки непу навіть при мінімально сприятливих умовах, за досить короткий період на українській землі сформувався чисельний прошарок ефективних господарів-власників – фермерів. Проте його існування не вписувалось в офіційну комуністичну доктрину. Його здоровий господарський прагматизм, життєвий реалізм, достатньо висока політична культура та громадська активність були суттєвою перепорою для утвердження на селі більшовицької тоталітарної системи.

Зажожне селянство фермерського типу, незважаючи на величезне значення яке мало успішне функціонування їх господарств для економічного розвитку країни було, внаслідок цього, брутально знищене.

Відтворити сьогодні енергійного, культурного, щиро люблячого землю, а отже, патріотично налаштованого селянина-власника, підприємця, є завданням величезної історичної ваги, бо це означає вдихнути нове життя в сільське господарство України – надійну основу подальшого добробуту її народу.